

Agunnaryds gamla kyrkogård

Sunnerbo kontrakt

Växjö stift

Pernilla Wandestam
Smålands museum rapport 2007:103

© 2007 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2007
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

Innehåll:

Inledning	sid 3
Agunnaryds gamla kyrkogård	sid 9
Beskrivning av kyrkogården idag	sid 11
Sammanfattning	sid 15
Ordförklaringar	sid 19

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Smålands museum en inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kronobergs län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården

upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravnings-traditioner. I rapporten finns exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, Kronobergs län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier David Fuchs, Jenny Svensgård, Jessica Wennerlund och Helena Åkerberg vid Smålands museum i Växjö. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kronobergs län, ATA, Smålands museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KORT KYRKOGRÅRDSHISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkor, tumbor och hållar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet används denna typ av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl.a. tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VÄXJÖ STIFT – EN KORT HISTORIK

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Värend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohärads lagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdatt att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Värend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvlige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Värend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinariedöme bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinariedom upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudungs härader lades till Växjö stift dit också Östra Njudungs härad fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

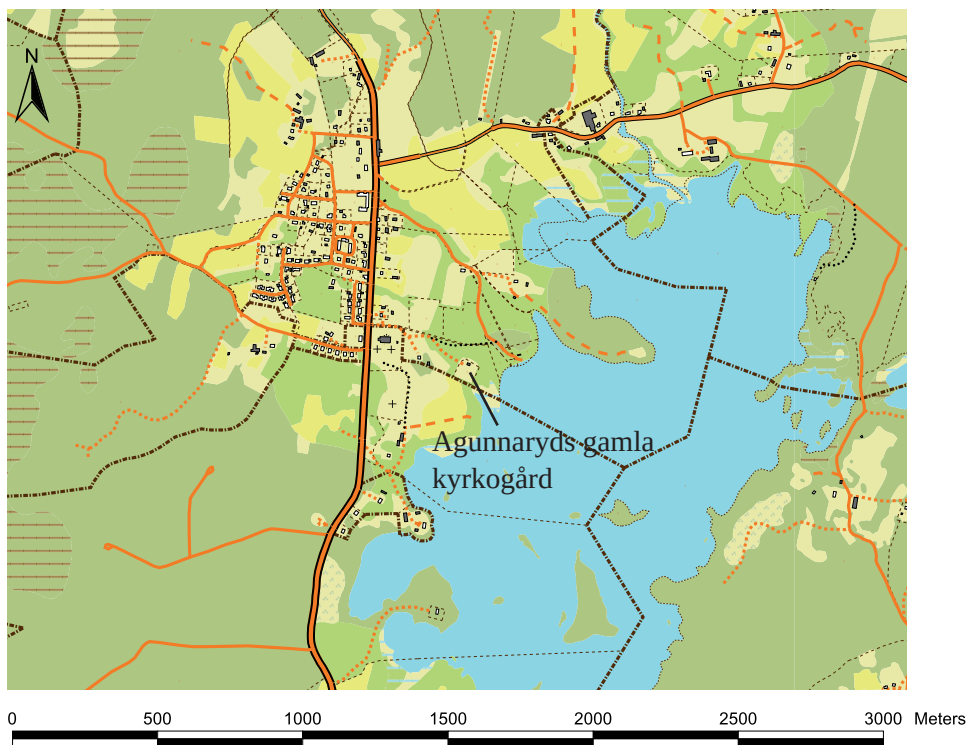
Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tveta, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt. Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millennieskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

AGGUNNARYDS GAMLA KYRKOGÅRD

Agunnaryds by ligger i Agunnaryds socken, Sunnerbo kontrakt, Ljungby kommun, Kronobergs län, Växjö stift.

Från kyrkogården kan man se den nya kyrkan vilken uppfördes på 1870-talet av material från den gamla kyrkan.

AGUNNARYD GAMLA KYRKOGRÅRD

Kyrka och kyrkomiljö

Agunnaryds gamla kyrkogård och den kvarvarande gamla kyrkoruinen ligger i utkanten av Agunnaryd samhälle, på en sluttning ca 300 meter sydöst om den nya kyrkogården. Agunnarydsjön ligger bara ett stenkast bort. Från den nya kyrkan norr om kyrkogården tar man sig upp till kyrkoruinen via den gamla byvägen vilken idag är gräsbevuxen. Området öster och norr om kyrkogården har en ängskaraktär vilket synliggör den i landskapet samt från den nya kyrkogården.

Kyrkan uppfördes på 1300-talet som ett rektangulärt långhus och troligtvis har sakristia och vapenhus tillkommit under senare tider. Av kyrkan finns idag enbart ruinen av sakristian kvar.

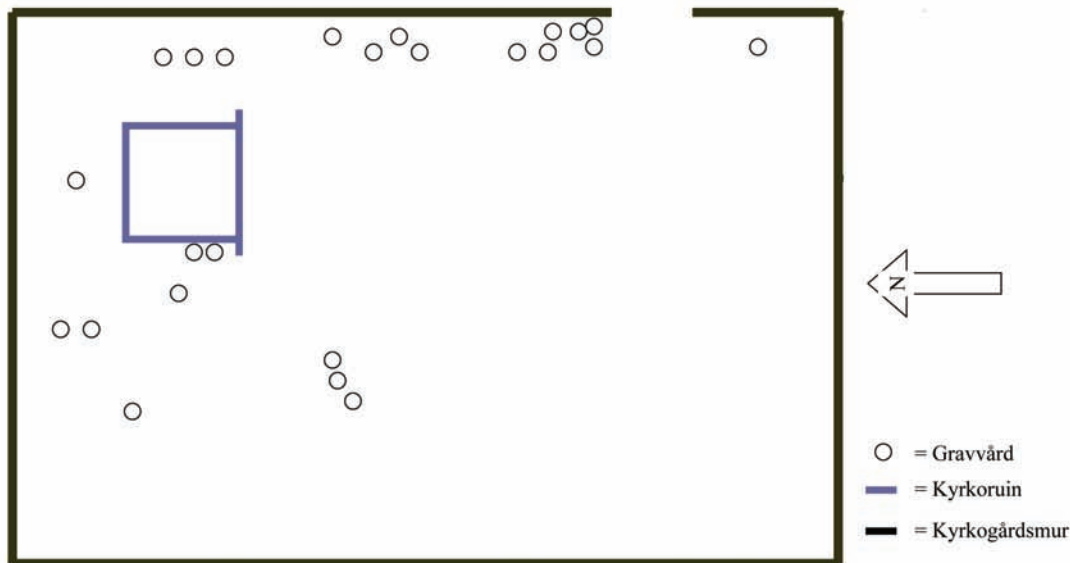
Kyrkogårdens historik

Daterat till ca 1300 uppfördes kyrkan på den höjd där ruinen av den gamla kyrkan idag står. Åt öster hade församlingsmedlemmarna utsikt åt sjön, vars strand på den tiden nådde ända fram till landsvägen nedanför höjden. Kyrkan eldhärjades ett flertal gånger av blixtnedslag och troligtvis också av danskarnas krigståg, men förnyades varje gång. Under 1800-talets början utvidgades kyrkan något, innan den revs under 1870-talet för att ersättas av den nya kyrkan. Endast sakristian lämnades kvar.

Kyrkogården har efter rivningen fortsatt brukats som begravningsplats och den senaste gravsättningen ägde rum så sent som 2006. Än idag används kyrkogården och ruinen av församlingen för utomhusgudstjänst någon gång per år.

Händelsehistorik

- 1829 ”Utom de å kyrkogården vanliga grafarna betäckte med jordtorfvar, äro här inga grafar, grav chor, gravvårdar, epitafier, baner, sorgfanor, ruttningar, run eller likstenar”. Inventering av kyrkans inventarier.
- 1870-t Gamla kyrkan rivs och material från denna används för att bygga upp den nya. Även klockstapeln rivs. Enbart sakristian lämnas kvar.
- 1923 Borta på en lummig kulle ha vi fått syn på en vit vägg av gravvårdar, som resa sig bakom en mossig mur....gå in genom grinden och ser nästan utplånade mossbelupna gravar...till en liten vit kyrka. ____Det är ödekyrkan. Vi stiga in genom dess dörrlösa ingångsport. ____Våra huvuden lyftes mot det taklösa templets vittrande murar. Några vårdar står resta här och där på denna gamla kyrkogård. På en läsa vi ”Stoftet vilar här, anden är hos gud, minnet hos maka och barn.” Tidningsurklipp Småläningen.
- 1926 Den gamla kyrkogården är omgiven av en synnerligen vacker stenmur och är i mycket gott skick med undantag av å dess västra sida, där en större öppning blivit gjord i muren, troligen med syftemål att erhålla en utfartsväg för det rivna materialet till den nya kyrkan. Här finns även ett större stenröse, bestående av mindre stenar, som troligen tillhört kärnan mellan skalmurarna, och ej ansetts lämpligt till byggnadsmaterial för den nya kyrkan. (Den nya kyrkan är uppförd 1872-73)
Önskvärt vore, att kyrkans grundplan framgrävdes och på lämpligt sätt markerades, även som att den förut omnämnda öppningen i kyrkogårdsmuren igenmurades. Nedtecknat av Paul Boberg i beskrivning och förslag till restaurering av ruinen efter Agunnaryds gammal kyrkas sakristia.
- 1927 Agunnaryds ödekyrka: gravstenar: Rektangulär ligghäll utan årtal!
Rest sten, årtal 1741 låg, nyligen funnen i skogen invid muren. En annan gravvård i kalksten är över överste J. J. Netz 1790-1828. Det nämns också två gravstenar som inte ingår i inventariet för teckningen. En rest sten H. 62 cm. B. 50 cm, ligger i sydvästra delen av kyrkogården. Ett träkors i furu H. 86 cm i söder. Henrik Alm, fil. Och teol. Kand.
- 1949 Till riksantikvarieämbetet: Landsantikvarien J. E. Anderbjörk meddelar att Agunnaryds församling sökt tillstånd att få riva kyrkstallarna. Dessa var placerade 100 m ifrån kyrkan, består av 4 stallar. Då de var i dåligt skick lämnade han tillstånd till församlingen att få riva dessa.
- 1956 Till landsantikvarien i Växjö: Det har kommit till riksantikvariets kännedom, att Agunnaryds ödekyrkogård är svårt vanvårdad. Ämbetet får med anledning härav hemställa, att ni vid första lämpliga tillfälle besöker platsen för att upprätta förslag till åtgärder och undersöka, om intresse finnes på orten för en iståndsättning av kyrkogården. På riksantikvarieämbetets vägnar, Per-Olof Westlund
- Tidningsurklipp: Vanvårdad ödekyrkogård. Smålandssöcknen Agunnaryds ödekyrkogård, som har anor från medeltiden, är förfallen och vanvårdad. Riksantikvarieämbetet har nu vänt sig till landsantikvarien i Växjö som i dagarna kommer att besöka platsen för att upprätta förslag till åtgärder samt undersöka om det på platsen finns något intresse för att iordningställa den gamla ödekyrkogården.
- Utdrag ur protokoll vid sammanträde med kyrkorådet i Agunnaryd den 12/1
§ 12: För ordningställande av den gamla kyrkogården beslöt kyrkorådet föreslå stämman att följande åtgärder företagas: Kalkkväve/300kg/ utsågs för att motverka mossbildning och befordra en bättre markvegetation, uppröjning företages i buskagen, ny grässådd verkställes på markområden, där efter kvävespridning och uppröjning så befinnes erfoderligt, kyrkogårdens gamla träd ursågas, så att de befrias från torra grenar. I övrigt beslöt kyrkorådet framhålla, att kyrkovaktmästaren enligt instruktionen är förpliktigad att hålla även den gamla kyrkogården i välvårdat skick.

Gravkarta över gamla kyrkogården.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN IDAG

Allmän karaktär

Den gamla kyrkogården i Agunnaryd är relativt stor med ett tjugotal gravvårdar bevarade. Den omgärdas av en kallmurad naturstensmur och från ingången i sydöst går en klippt gång upp mot kyrkoruinen. Innanför muren växer en trädkrans av lönn och lind. Kyrkogården känns vildvuxen och det är enbart vid kyrkoruinen och gravvårdarna i anslutning till denna som gräset hålls kort. Kyrkogården brukas än idag och den senaste gravsättningen ägde rum så sent som 2006. Den kvarvarande ruinen av sakristian står i det nordöstra hörnet.

Kyrkogården är inte indelad efter några kvarter utan omtalas därför i texten som en helhet.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en bred kallmurad stenmur uppförd i natursten. Den ligger utsträckt i sydnordlig riktning och är rektangulär till formen. Muren fungerar dels som stödmur på vissa delar där skillnaderna i marknivå är stora och dels löper den som en vanlig stenmur runt kyrkogården.

I anslutning till kyrkogårdsmurens sydöst del ser man ruinerna efter en byggnad. Vad det har varit för byggnad finns inga uppgifter om i något arkivmaterial men troligast är att det varit en typ av ladugård tillhörande den gård som ligger alldeles intill.

Ingångar

Till kyrkogården finns en ingång i den sydöstra delen av stenmuren. Denna är försedd med en

Kyrkogården omgärdas av en bred kallmurad stenmur uppförd i natursten.

Överst till vänster: Innanför kyrkogårdsmuren växer en trädkrans av bland annat lönn och lind.

Överst till höger: Till kyrkogården finns en ingång i den sydöstra delen av stenmuren. Denna är försedd med en enkel trädgrind vilken hålls upp av en huggen röd granitstolpe.

Nederst till vänster: Den gamla landsvägen leder besökaren från den nya kyrkogården upp till den gamla kyrkogården.

Nederst till höger: Innanför kyrkogårdsmuren växer en trädkrans av bland annat lönn och lind.

enkel trädgrind vilken hålls upp av en huggen röd granitstolpe. I arkivmaterialet kan man läsa att i murens västra sida "...en större öppning blivit gjord i muren, troligen med syftemål att erhålla en utfartsväg för det rivna materialet till den nya kyrkan.[...] Önskvärt vore, att kyrkans grundplan framgrävdes och på lämpligt sätt markerades, även som att den förut omnämnda öppningen i kyrkogårdsmuren igenmurades." Den västra ingången har efter detta utlåtande lagts igen.

Vegetation

Kyrkogården är idag vildvuxen till stora delar. Enbart en gång från ingången upp mot kyrkoruinen samt runt de befintliga gravarna hålls gräset kort. Innanför kyrkogårdsmuren växer en trädkrans av bland annat lönn och lind. Syren växer dels bredvid och dels på vissa delar av kyrkogårdsmuren. Några större träd växer inne på kyrkogården. Det har även börjat växa en del sly på området.

Kyrkogårdens äldsta sten med tydliga inskriptioner är från 1730.

Det största gjutjärnskorset är från 1854 och är närmare två meter högt.

Norr och sakristian finns ännu ett gjutjärnskorset, rikt utsmyckat med vackra detaljer.

En högrest granitvård från 1851.

Gångsystem

På kyrkogården finns inga gångar utöver den uppklippta väg man gjort fram till kyrkoruinen och den öppna platsen i anslutning till densamma. Dock leder den gamla landsvägen besökaren från den nya kyrkogården upp till den gamla kyrkogården. Denna är helt övervuxen med gräs men klipps frekvent för att besökare ska kunna ta sig fram emellan dem båda.

Gravvårdstyper

Sammanlagt har kyrkogården 24 synliga gravvårdar. Flera av gravvårdarna går idag inte att läsa några inskriptioner på. Främst är gravstenarna uppställda längs med den östra muren och runt sakristian. Några gravar vilka utmärker sig lite extra utgörs av bland annat kyrkogårdens äldsta sten med tydliga inskriptioner. Det är en smal, låg, röd granitvård uppförd 1730, vilken är grovt uthuggen.

Det finns även fyra bevarade gjutjärnskorset varav tre har många vackra detaljer. Alla fyra korsen är rejält angripna av rost. Det största från 1854 är närmare två meter högt och rest över Jonas Wilhelm Lemgehn.

Väster om sakristian står ett gjutjärnskorset från 1846 på en gjutjärnssockel. Korset är relativt litet och bär inskriptioner på båda sidor. På ovensidan av sockeln går att läsa följande ord: "Stoftet äro här, andarne hos Gud. Minnet bland soriande barn och vänner." På sidorna av sockeln finns dels en relief av en tänkande ängel, dels en krans. Norr om sakristian finns ännu ett gjutjärnskorset, rikt utsmyckat med vackra detaljer. Vården är rest 1838 och på sockeln av röd granit finns en gjutjärnsplatta med orden: "Vården restes av tillgiven vän." Plattan har lossnat från sockeln och står numer lutad mot stenen.

Här finns även två högresta och monumentala diabasgravar enkelt utförda med enbart inskriptioner på. Runt tre av kyrkogårdens gravvårdar har det tidigare funnits ett smidesstaket av vilket det idag enbart finns ett fåtal smidesstolpar kvar. Gravvårdarna står vid den östra kyrkogårdsmuren i höjd med sakristian. De består av det tidigare nämnda två meter höga gjutjärnskorset, en högrest granitvård från 1851, vilken i toppen smalnar av och går över i en gotisk spetsbågeform, samt en högrest diabasgrav med obeliskform.

På kyrkogården finns även en grå granithäll med otydliga inskriptioner. Hällen har en försänkt huggen friskant.

På de gravvårdar som finns kvar förekommer titlar såsom häradshövding, Assessor R:W:O kronofogde i Sunnerbo härad, fru prostinnan, kaptenen vid kungl. Kronobergs regemente och sekreteraren. Ortsnamn syns bara två och det är Byvärma och Målenås. Psalmhänvisningar och bibelord förekommer i väldigt liten utsträckning.

På kyrkogården finns endast ruinen av den gamla sakristian kvar.

Byggnader

På kyrkogården finns inga byggnader förutom den kvarvarande sakristian kvar. Det har tidigare funnits en klockstapel men den revs i samband med att kyrkan revs.

Kulturarhistorisk bedömning och karaktär

Kyrkogården har en heterogen karaktär med gravvårdar uppförda under olika ideal och tidsåldrar. Genom sina hantverksmässiga, konsthistoriska och lokalthistoriska värden är ett större antal av kyrkogårdens gravstenar av extra kulturhistoriskt intresse. Dessa bör i möjligaste mån bevaras på kyrkogården. De vittnar om en förfluten tid då det religiösa centrat fortfarande var beläget på denna plats.

Då det idag växer en del sly, gräs och andra växter på kyrkogården bör man någon gång per år gå över kyrkogården och slå ner detta. På de platser man idag inte använder sig av gräsklippare rekommenderas att man slår gräset och slyet alternativt använder röjsåg. Kyrkogården kommer då att få en mer ängsliknande karaktär och uppfattas inte som vildvuxen. På detta sätt får man en bättre bild av hur kyrkogården ser ut. Eventuellt kanske man kan hitta fler gamla gravvårdar. Att använda gräsklippare är inte att rekommendera på dessa områden då gräset blir alltför kort.

För att undvika framtida ras av kyrkogårdsmuren bör man försiktigt avlägsna en del av de större växter och eventuell sly som växer upp på muren. Detta för att dels behålla muren synlig, dels för att undvika att muren raseras av rötter som växer in i den.

Rostbeläggningar på gjutjärnskorsen bör borstas bort med en stålborste. Därefter stryks de med blymönja. När det torkat slutstrykes de med linoljefärg. Ett av gjutjärnskorsen har en tillhörande inskriptionsplatta i gjutjärn vilken lossnat från dess ursprungliga plats. Vill man återställa den bör detta göras efter samråd med konservator om rätt metod. Gjutjärnskorsen bör också, om så inte redan är fallet, uppföras på församlingens inventarielista.

Området kring kyrkan har tidigare år betats av får vilket gett en ängsliknande karaktär. Den öppna och betade marken gör att kyrkogården och kyrkoruinen går att urskilja från nya kyrkogården och ger kyrkogården en bättre inramning. Man bör därför hålla efter vegetationen på liknande sätt för att på så sätt återknyta de två kyrkogårdarna till varandra samt stärka helhetsintrycket av denna historiska plats, vilken är av stor kulturhistorisk vikt.

Eventuellt kommer församlingen att sluta använda kyrkogården som begravningsplats och därför inte upprätta några nya gravrätter. Några beslut och arkivmaterial kring detta finns dock inte under inventeringen.

Som på många landsortskyrkogårdar har omsättningen av gravvårdar varit stor vilket bidragit till den uppblandade karaktär vilken möter dagens kyrkogårdsbesökare. Detta gör också kyrkogården överlag mindre känslig för nytillskott. Eventuella nytillskott bör dock utformas och placeras med varsamhet och harmoniera med de befintliga.

Kyrkogården och dess ruin kan mycket väl användas för utomhusvigslar och gudstjänster. Detta bör dock göras med försiktighet för att inte orsaka alltför stort slitage på platsen.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

På Agunnaryds gamla kyrkogård har människor begravts sedan 1300-talet och fram till idag. Som begravningsplats har den dock brukats mindre sedan den gamla kyrkan revs på 1870-talet. Kyrkogården är relativt stor och omgärdas av en vällagd bred stenmur samt en trädkrans. Ingång till kyrkogården ligger i sydöstra delen av kyrkogårdsmuren. På kyrkogården finns idag enbart ruinen av sakristian kvar samt tjugotalet kvarvarande gravvårdarna. Om kyrkogården har utvidgats något under de 500 år den aktivt var i bruk finns inga uppgifter om i några arkivmaterial.

Gravvårdarna som finns är påkostade granit- och diabasvårdar liksom ett antal gjutjärnskors. Dessutom förekommer det äldre enkla lätt tuktade gravvårdar från 1700-talet. Några av dessa stenar har inga inskriptioner bevarade. Gravvårdarna står alla i den norra delen av kyrkogården och de visar på ett varierat synsätt när det gäller begravningsstraditioner. Gravvårdarna vittnar om skiftande ideal och många gånger om en stor hantverksskicklighet. De rymmer mycket information om person och lokalhistoria i form av personnamn, ortsnamn och titlar.

Kyrkogården har idag karaktären av ett intressant besöksmål och en minnesplats dit besökare tar sig för att ta del av det förflutna. Kyrkogården bör förutom de rekommendationer som ges i rapporten bevaras som den är idag. Mycket av dess övergivna och vildvuxna karaktär ligger i att den inte vårdas på samma noggranna sätt som kyrkogårdar vilka brukas frekvent. Gravvårdarna bör dock framhävas bättre genom att låta korta ner gräset runt omkring dem. Detta har gjorts runt majoriteten av gravarna men är något man bör göra runt alla för att se det skiftande utbud av gravvårdar som finns bevarade.

ARKIV OCH LITTERATUR

Följande arkiv och litteratur har nyttjas i samband med inventeringen.

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungliga Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Agunnaryds kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Ljungby kommun, Byggärenden, Agunnaryds kyrka

Vassi Heidi, red, 1998, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Ordförklaringar

Högrest smal eller monumental gravsten

Denna typ av gravsten var vanlig under 1800-talet och fram till omkring 1920-talet. Ofta huggen i diabas eller grå granit. Monolit kallar vi den stora högresta gravvård som är huggen ur en enda sten.

Låg rektangulär gravvård.

Den låga rektangulära gravvården blev vanlig under tiden efter andra världskriget och är fortfarande en allmänt förekommande modell. Gravstentypen har tillverkats mest i grå granit, men diabas var vanlig fram till 1960-talet. Från och med den tiden började den låga rektangulära gravstenen även huggas i röd granit, en typ som var mycket vanlig under 1900-talets andra hälft. Labradorgranit är en annan stensort som numera också används.

Låg bred gravvård

Gravvård som ofta övergår i en stenram och som är rest på familjegravar. Var vanliga från 1920-talet och några decennier framåt.

Obelisk

Obeliskerna är en symbol över ära, redlighet och ståndaktighet. Den är ofta huggen i diabas och var vanlig under

hela 1800-talet. En bruten obelisk, kolonn eller den avhuggna trädstammen symboliserar den hejdade livsgärningen.

Låga smala gravvårdar

Ofta huggna i diabas och var vanliga från 1910-talet och fram till tiden kring 1900-talets mitt.

Fri form

Under 1900-talets slut fick gravstenen nya former. Stenar i t ex hallandsgnejs (hallandia) eller labradorgranit blev vanliga och de fick mer oregelbundna och fria former.

Marmorkors

Vanligast är det låga enkelt utformade marmorkorset som ofta är placerad på ett barns eller en ung människas grav. De blev vanliga kring 1900-talets mitt och används fortfarande idag.

Liggande natursten

Liggande natursten som är vanlig vid urngravar. Vanlig sedan den tiden omkring 1980-talet då urnlunder började anläggas på kyrkogårdarna.

Smideskors

Smideskorset har funnits under flera århundraden och tillverkades av den lokala smeden. De finns därför i olika modeller beroende på vem som tillverkat dem och vad som var modernt för tiden.

Gjutjärnskors

De blev vanliga i och med industrialismens utveckling kring 1800-talets mitt. Gravvårdarna tillverkades på lokala järnbruk efter modeller som var vanliga i hela Sverige.

Häll

Hällar finns såväl i gjutjärn som i sten. Hällen som företeelse har varit vanlig under flera århundraden såväl inne i kyrkan som utanför. Det finns även små kvadratiska hällar som är vanliga på gravar inom allmänna linjen eller som finns i familjegravar.

Kulturgrav

Gravplats som skall bevaras med stöd av kulturminneslagen och kulturminnesförordningen.

Thorvaldsen medaljonger

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) var en dansk skulptör vars konstverk blev populära motiv till prydnad på gravstenar. Det var motiv som bland annat "Natten", "Dagen", "Uppståndelseängel" och "Thanatos" som användes som förlagor till medaljonger som mångfaldigades. Medaljongerna hittar vi på gravstenar från 1800-talets andra hälft i hela Sverige.

Allmän linje/linjegravar

Kostnadsfria gravplatser som disponerades av en person i tjugofem år. I de allmänna linjegravskvarteren kunde man inte välja gravplats utan de döda begravdes i ensamgravar som lades efter varandra i kronologisk ordning. Graven märktes ofta ut med en enkel gravvård i form av träkors, små kvadratiska hållar eller mindre stående gravvårdar. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964.

Stenram, staket och häck

Olika sätt att omgärda gravplatsen som blev vanliga på 1800-talets slut och var vanliga ända fram till 1900-talets mitt. Gravplatsen täcktes med grus eller singel som krattades i mönster och omgärdades av häckar, stenramar, järnstaket eller pollare mellan vilka kedjor är fästa.

Gravkulle

Graven märktes ut med en kulle som formades av jord. Kring kullen hölls marken ren från gräs och på upphöjningen planterades städsegröna växter som vintergröna eller murgröna. Detta var det vanligaste sättet att märka ut en gravplats under 1800-talets slut ända fram till 1900-talets mitt. Ovanför gravkullen placerades ett enkelt träkors eller gravstenen. Pärlkransar placerades ibland på kullen.

Trädkrans

Kring kyrkogården är ofta en krans av lövträd planterad. Ibland blandade trädsorter, ibland av en sort. Träden kan vara planterade av församlingsborna och kanske kom de från olika gårdar i socknen.

Vallmur

Mur där stenvallens insida stöds av en gräsbevuxen jordvall.